

Wonderlijk gemaakt (basisonderwijs)

Werkblad beschrijving interventie

Gebruik de HANDLEIDING bij dit werkblad

Werkblad erkenningscommissie, versie mei 2015

Dit is een gezamenlijk werkblad van de volgende kennisinstituten:

Colofon

Ontwikkelaar / licentiehouder van de interventie

Naam organisatie: Driestar Educatief
Postadres: Burgemeester Jamessingel 2, 2803 PD GOUDA
E-mail: info@driestar-educatief.nl
Telefoon: 0182-540333

Website (van de interventie): www.wonderlijkgemaakt.nl

Contactpersoon

Vul hier de contactpersoon voor de interventie in.
Naam: Elly van der Gouwe
E-mail: wonderlijkgemaakt@driestar-educatief.nl
Telefoon: 0182-540333

Referentie in verband met publicatie

Naam auteur interventiebeschrijving: Driestar onderwijsadvies
Titel interventie: *Wonderlijk gemaakt* Basisonderwijs
Databank(en): Centrum Gezond Leven
Plaats, instituut: Gouda, Driestar Educatief
Datum: juni 2021

Het werkblad is een invulformulier voor het maken van een interventiebeschrijving, geordend naar onderwerp (doelgroep, doel, enzovoort). De onderwerpen volgen de criteria voor beoordeling. De interventiebeschrijving is een samenvatting van de beschikbare schriftelijke informatie over de interventie voor de bezoeker van de databanken effectieve interventies en voor de erkenningscommissie interventies. De informatie is van belang voor de beoordeling van de kwaliteit, effectiviteit en randvoorwaarden van de interventie.

Dit werkblad wordt na erkenning, inclusief contactgegevens gepubliceerd op Loketgezondleven.nl en in indien relevant ook in de databases van onze samenwerkingspartners.

[Kijk bij het invullen in de handleiding die bij dit werkblad hoort.](#)

Inhoud

Colofon	2
Inhoud	3
Samenvatting	4
<i>Korte samenvatting van de interventie</i>	4
Doelgroep	4
Doel.....	4
Aanpak.....	4
Materiaal.....	4
Onderbouwing.....	5
Onderzoek.....	5
1. Uitgebreide beschrijving	6
Beschrijving interventie	6
1.1 Doelgroep.....	6
1.2 Doel.....	8
1.3 Aanpak.....	9
2. Uitvoering.....	13
3. Onderbouwing	17
4. Onderzoek	19
4.1 Onderzoek naar de uitvoering.....	19
4.2 Onderzoek naar de behaalde effecten	20
5. Samenvatting Werkzame elementen	21
6. Aangehaalde literatuur	22
7. Praktijkvoorbeeld	23

Samenvatting

Eén A-4tje, max 600 woorden

Korte samenvatting van de interventie – max 150 woorden

Wonderlijk gemaakt Basis is een lesmethode relationele en seksuele vorming die zich richt op kinderen van 4-12 jaar in het christelijk basisonderwijs. De lesmethode biedt een complete leergang die aansluit op de kerndoelen.

Afgestemd op hun ontwikkelingsniveau leren kinderen middels *Wonderlijk gemaakt* op een goede, gezonde en weerbare manier om te gaan met relaties en seksualiteit. De methode is opgebouwd rond 4 doorlopende thema's die worden benaderd vanuit waarden:

- Zelfbeeldontwikkeling, waarden: waardigheid en verwondering
- Duurzame relaties, waarden van liefde en trouw
- Sociale normen, waarden: respect en verantwoordelijkheid
- Weerbaarheid, waarden: moed en zelfbeheersing

De methode is voor de scholen toegankelijk in een online omgeving en bestaat uit leshandleidingen inclusief PowerPointpresentaties, ouderbrieven en achtergronddocumenten. Scholen starten met een teamscholing en ouderavond bij ingebruikname van de methode.

Doelgroep – max 50 woorden

De interventie is bedoeld voor leerkrachten (intermediaire groep) van kinderen in de leeftijd van 4-12 jaar ingeschreven op basisscholen (doelgroep) en hun ouders/verzorgers (intermediaire groep) Met de benadering van relationele en seksuele vorming vanuit waarden en christelijke principes vindt de methode met name aansluiting bij basisscholen met een christelijke signatuur.

Doel – max 50 woorden

Doel:

Het bevorderen van gezonde relationele en seksuele vorming en weerbaarheid van kinderen van 4 - 12 jaar.

Subdoelen:

- Kinderen ontwikkelen een gezond en positief zelfbeeld, bouwen en onderhouden duurzame relaties, begrijpen sociale normen en ontwikkelen weerbaar gedrag.
- Leerkrachten kunnen leerlingen begeleiden in relationele en seksuele vorming
- Ouderbetrokkenheid stimuleren.

Aanpak – max 50 woorden

De methode biedt in 38 lessen betrouwbare informatie over seksualiteit en relaties vanuit een holistische, leeftijdsadequate en waardengerichte benadering. De lessen worden gegeven door leerkrachten van groep 1 t/m 8. De uitgewerkte leshandleidingen, PowerPointpresentaties en teamscholing vooraf ondersteunen leerkrachten bij het vormgeven van de lessen en stimuleren van ouderbetrokkenheid.

Materiaal – max 50 woorden

Via het digitale portaal zijn voor leerkrachten beschikbaar:

- Leshandleidingen inclusief PowerPointpresentaties voor alle groepen van het basisonderwijs
- Achtergronddocumenten over verantwoording van de lesopbouw, visie, ontwikkeling van kinderen, implementatie in de school en over grensoverschrijdend gedrag en misbruik.
- Voorbeeld-informatiebrieven voor ouders.

Onderbouwing – max 150 woorden

Let op: dit onderdeel hoeft niet ingevuld te worden voor erkenning op niveau 'Goed beschreven'.

Klik hier als u tekst wilt invoeren.

Onderzoek – max 100 woorden

De huidige interventie is een volledig herziene en geactualiseerde versie van de eerdere uitgaves van *Wonderlijk gemaakt* Basis (2010, 2013). Met de volledig herziene versie is een pilot gedraaid op 6 scholen en is een procesevaluatie uitgevoerd. Leerkrachten geven een hoge waardering voor de teamscholing en de herziene methode. Ten aanzien van een aantal onderdelen werden verbeter suggesties voorgesteld en doorgevoerd. Over het algemeen vinden leerlingen de lessen leuk en interessant. Wel lijken de lessen verschillend beleefd te worden door leerlingen, getuige de individuele reacties en gegeven cijfers. Het merendeel van de ouders vindt de methode helpend in relationele en seksuele vorming.

1. Uitgebreide beschrijving

Beschrijving interventie

Het werkblad is ook geschikt voor een samenvattende beschrijving van complexe of samengestelde interventies. Dit zijn interventies die uit twee of meer afzonderlijke onderdelen bestaan. Denk aan interventies met aparte onderdelen voor verschillende doelgroepen, zoals een leefstijlinterventie die zowel gericht is op de community als op de school als op de individuele docent. Of aan interventies met verschillende modules die bij een doelgroep 'op maat' worden toegepast.

Naarmate er meer onderdelen zijn is het aan te bevelen de structuur visueel weer te geven in een schema. Dit geldt met name voor de subdoelen en voor de aanpak van de interventie. Zie ook de aanwijzingen in de handleiding.

1.1 Doelgroep

Uiteindelijke doelgroep – max 100 woorden

Wat is de uiteindelijke doelgroep van de interventie?

De interventie is bedoeld voor kinderen in de leeftijd van 4-12 jaar ingeschreven op basisscholen die de lesmethode implementeren. Met de benadering van relationele en seksuele vorming vanuit waarden en christelijke principes vindt de methode met name aansluiting bij christelijke basisscholen.

Intermediaire doelgroep – max 100 woorden

Zijn er intermediaire doelgroepen? Zo ja, welke?

De intermediaire doelgroep bestaat uit leerkrachten in het basisonderwijs. Leerkrachten van scholen die voor het eerst de methode gaan gebruiken, volgen een teamscholing van 3 uur om de lesmethode te leren kennen, zodat zij deze zelfstandig binnen de eigen school kunnen implementeren en ouders in dit proces kunnen betrekken. Ouders zijn ook een intermediaire doelgroep. Middels informatiebrieven en ouderavonden wordt ouderparticipatie gestimuleerd. Driestar onderwijsadvies verzorgt zowel de teamscholingen als ouderavonden.

Selectie van doelgroepen – max 250 woorden

Hoe wordt de (intermediaire)doelgroep geselecteerd? Zijn er contra-indicaties? Zo ja, welke?

De methode is geschikt voor basisscholen in Nederland die relationele en seksuele vorming willen geven vanuit waarden. De methode richt zich daarmee met name op het christelijk basisonderwijs. De methode kan gebruikt worden in speciaal basisonderwijs.

Einddoelgroep: Leerlingen van 4-12 jaar van basisscholen waarvan het bestuur besluit om de lesmethode binnen de school te implementeren.

Intermediaire doelgroepen: Leerkrachten van basisscholen waarvan het bestuur besluit om de lesmethode binnen de school te implementeren. En ouders van de leerlingen van diezelfde basisscholen.

Contra-indicaties

De methode is niet ontwikkeld voor kinderen met een verstandelijke beperking. In het speciaal onderwijs kunnen leerkrachten, begeleiders en ouders gebruik maken van diverse materialen binnen de lijn *Wonderlijk gemaakt Speciaal*.

De methode bevat veel onderdelen die gericht zijn op de ontwikkeling van sociale vaardigheden en weerbaarheid. In de lessen wordt aangegeven wanneer er overlap en/of aansluiting is met sociale vaardigheden methodes. De methode dient echter niet ingezet te worden ter vervanging van een methode voor sociale vaardigheden (SOVA).

De methode is niet bedoeld als interventie bij seksueel overschrijdend gedrag of seksueel misbruik (op school). Wel wordt er in de lessen veel aandacht besteed aan weerbaarheid en wordt er in de lessen verwezen naar instanties. Ook biedt de methode leerkrachten achtergrondinformatie en handvatten voor de signalering van grensoverschrijdend gedrag, (seksueel) misbruik en kindermishandeling en hier adequaat op te reageren en waar nodig specifieke hulp te betrekken. Hierbij wordt verwezen naar onder andere het Vlaggensysteem, Meldcode Kindermishandeling en professionele hulpinstanties.

Betrokkenheid doelgroep – max 150 woorden

Was de doelgroep betrokken bij de (door)ontwikkeling van de interventie, en op welke manier?

Bij de ontwikkeling en doorontwikkeling zijn leerkrachten in het basisonderwijs betrokken. *Wonderlijk gemaakt* is als complete methode voor het basisonderwijs uitgekomen in 2010 en licht herzien in 2013. Tijdens teamscholingen, ouderavonden en andere contactmomenten met ruim vierhonderd scholen hebben medewerkers van Driestar onderwijsadvies goed geluisterd naar de leerkrachten en ouders en hun ervaringen meegenomen. In diverse evaluaties (2019, 2021) hebben meer dan 450 leerkrachten die de lesmethode gebruikten deelgenomen. Ook hebben ouders en leerlingen input geleverd. Op basis van deze input en diverse maatschappelijke ontwikkelingen is de methode in 2020/2021 volledig herschreven. Gedurende dit proces is een meeleesgroep, bestaande uit 9 vrouwen en een man, vanuit 10 verschillende scholen betrokken geweest. Deze meeleesgroep heeft meegelezen en in vijf rondes feedback gegeven. Daarnaast hebben ook een aantal inhoudelijke experts meegelezen, zoals een mediapedagoog, een specialist Meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling en ervaringsdeskundigen rond seksuele diversiteit. Naar aanleiding van de procesevaluatie onder leerkrachten, leerlingen en ouders zijn nog een aantal aanpassingen gemaakt.

1.2 Doel

Hoofddoel – max 100 woorden

Wat is het hoofddoel van de interventie?

Wonderlijk gemaakt heeft als doel een gezonde relationele en seksuele ontwikkeling van kinderen van 4 - 12 jaar te ondersteunen door middel van uitgewerkte lessen voor leerlingen, een handleiding en training voor leerkrachten en informatie voor ouders.

Subdoelen – max 350 woorden

Wat zijn de subdoelen van de interventie? Indien van toepassing: welke subdoelen horen bij welke intermediaire doelgroepen of subdoelgroep(en)?

Subdoelen leerlingen:

1. Ontwikkeling van een gezond en positief zelfbeeld:
Kinderen waarderen zichzelf, als relationeel en seksueel wezen, vanuit de waarden waardigheid en verwondering.
2. Duurzame relaties:
Kinderen kunnen duurzame relaties waarbinnen lichamelijke aanraking en seksualiteit een plek heeft herkennen, waarderen en opbouwen, vanuit de waarden liefde en trouw.
3. Sociale normen:
Kinderen kunnen diverse sociale normen in de omgang met relaties en seksualiteit begrijpen en eigen grenzen en wensen verwoorden en grenzen van anderen respecteren, vanuit de waarden respect en verantwoordelijkheid.
4. Weerbaarheid:
Kinderen tonen weerbaar gedrag in de omgang met relaties en seksualiteit, kunnen verdachte en schadelijke situaties herkennen en vragen indien nodig hulp, vanuit de waarden zelfbeheersing en moed.

Subdoelen leerkrachten (training):

Leerkrachten:

1. Zijn in staat om aan de hand van *Wonderlijk gemaakt* bij te dragen aan de relationele en seksuele vorming van leerlingen en ook ouders in dit proces te betrekken.
2. Hebben inzicht in het belang en in de doelen van relationele en seksuele vorming (vanuit waarden, passend bij de leeftijd en als onderdeel van persoonsvorming).
3. Hebben inzicht in uitdagingen, maatschappelijke ontwikkelingen en verschillende visies met betrekking tot relationele en seksuele vorming van kinderen.
4. Zijn zich bewust van hun eigen verhaal, achtergrond en grenzen.
5. Hebben een respectvolle houding richting leerlingen, collega's, ouders en anderen.
6. Kunnen gesprekken voeren met kinderen over intieme relaties, seksualiteit en concreet gedrag dat daarmee te maken heeft.
7. Zijn zich bewust van het bestaan en signalen van grensoverschrijdend gedrag, (seksueel) misbruik en kindermishandeling en zijn in staat hier adequaat op te reageren en waar nodig specifieke hulp te betrekken.

Subdoelen ouders (ouderavond):

Ouders:

1. zijn zich bewust van hun eigen opvattingen over seksualiteit.
2. zijn zich bewust van hun eigen verantwoordelijkheid en mogelijkheden jegens hun kinderen voor relationele en seksuele vorming.
3. weten wat de school doet of kan doen aan seksuele vorming, zoals met *Wonderlijk gemaakt*.
4. weten wat passend is in relationele en seksuele vorming bij de diverse leeftijden van kinderen.
5. praten met elkaar over onderwerpen met betrekking tot relaties en seksualiteit.
6. hebben handvatten om thuis met hun kinderen van alle leeftijden open gesprekken te voeren over onderwerpen van relaties, seksualiteit en weerbaarheid.

1.3 Aanpak

Opzet van de interventie – max 200 woorden

Hoe is de opzet van de interventie en wat is de omvang (duur, aantal contacten – indien van toepassing)?

Voeg eventueel een schema toe als bijlage.

De methode is een doorlopende leerlijn, bestaande uit totaal 38 lessen van gemiddeld 45 min. Groepen 1 t/m 6: 4 lessen per jaar. Groepen 7 en 8: 7 lessen per jaar. Met een goede afstemming en selectie van lesonderdelen is het ook mogelijk om de lessen in combinatieklassen te geven. De materialen zijn toegankelijk en te downloaden vanuit een beveiligd online portaal.

De opbouw en inhoud van de methode zijn gebaseerd op kennis van ontwikkeling van kinderen en persoonsvorming, christelijke uitgangspunten en de richtlijnen voor de opbouw en inhoud van lesmaterialen over seksuele en relationele vorming (Rutgers, 2016; WHO Standards for Sexuality Education, 2010), Ze voldoen aan het leerplankader van het SLO (Bron en Hoeven, 2015) en zijn verbonden aan de kerndoelen 34, 35, 38, 41 van het onderwijs.

Onderstaand model visualiseert de rode draden van *Wonderlijk gemaakt* die in elke groep aan bod komen: zelfbeeld, duurzame relaties, sociale normen en weerbaarheid. Vanuit de rode draden en hoofdoelen is er per les een thema dat centraal staat (zie tabel) en zijn er leerdoelen geformuleerd met betrekking tot kennis, houding en vaardigheden. Iedere les heeft een kernzin en diverse werkvormen. Leerkrachten kunnen keuzes maken uit extra lesonderdelen, ook in te zetten op een ander moment als verdieping.

Lesnummer	Titel	Zelfbeeld	Relaties	Sociale normen	Weerbaarheid
1.1	We zijn allemaal anders				
1.2	Zwangerschap en geboorte				
1.3	Knuffelen en privé				
1.4	Niet meegaan met vreemden				
2.1	Basisgevoelens				
2.2	Samen spelen				
2.3	Je lichaam schoonhouden				
2.4	Nee zeggen				
3.1	Mijn lichaam is van mij				
3.2	Geboren in een gezin				
3.3	Aanrakingen: ja- en nee-gevoel				
3.4	Fijne en vervelende geheimen				
4.1	Lichaamshouding				
4.2	Vriendschap				
4.3	Veiligheid thuis				
4.4	Stop zeggen				
5.1	Wonder van geboorte				
5.2	Verliefdheid en verkering				
5.3	Goede en foute plaatjes				
5.4	Verdachte situaties				
6.1	We zijn allemaal anders				
6.2	Vriendschap en meer				
6.3	Respect voor elkaar				
6.4	Hulp invoeren				
7.1	Van jongen tot man				
7.2	Van meisje tot vrouw				
7.3	Verliefdheid en verkering				
7.4	Trouwen				
7.5	Geslachtsgemeenschap				
7.6	Zwangerschap en geboorte				
7.7	Niet alles is normaal				
8.1	Waarde van leven				
8.2	Identiteit en intimiteit				
8.3	Diversiteit				
8.4	Online				
8.5	Seksueel misbruik				
8.6	Hulp vragen				
8.7	Slotles				

Inhoud van de interventie – max 1200 woorden

Welke concrete activiteiten worden uitgevoerd en -eventueel- in welke volgorde? Geef geen uitputtende beschrijving van activiteiten; het is voldoende als de lezer zich een beeld kan vormen van wat er gedaan wordt en hoe dit gedaan wordt.

Indien van toepassing per onderdeel samenvatten. Vergeet niet aandacht te besteden aan de werving.

Bij interventies op maat: geef aan wat op basis van welke criteria wanneer wordt uitgevoerd. Geef ook aan wat minimaal moet worden uitgevoerd om de gestelde doelen te behalen.

Werving

De werving voor *Wonderlijk gemaakt* richt zich op twee doelgroepen:

Scholen die al bekend zijn met een eerdere versie van *Wonderlijk gemaakt*

- Deze scholen worden actief geïnformeerd over het verschijnen van de volledig herziene uitgave van de methode.
- Scholen maken hun interesse kenbaar door contact op te nemen of via de relatiebeheerders.
- De school ontvangt een proefpakket met 4 lessen, informatie over de herziene methode, de wijzigingen ten opzichte van de voorgaande versie, informatie over de kosten, het implementatietraject en de voorbereidingen.

Scholen die nog niet bekend zijn met *Wonderlijk gemaakt*:

- Scholen bezoeken de website van *Wonderlijk gemaakt*.
- Scholen nemen via de website of telefonisch contact op of vragen een proefpakket aan. De school ontvangt een proefpakket en informatie over de kosten, het implementatietraject en de voorbereidingen.

Implementatietraject

Bij het starten van een implementatietraject wordt een school geadviseerd één coördinator aan te wijzen voor *Wonderlijk gemaakt*. Deze coördinator is contactpersoon is binnen de school en verantwoordelijk voor het proces van implementatie, de periode dat de lessen gegeven worden en het contact met de ouders. Dat kan dezelfde persoon zijn als de coördinator voor Gezonde school of andere aanverwante thema's. Het implementatie traject bestaan gewoonlijk uit de volgende stappen:

1. bezinning door directie en team; bewustwording van het belang van relationele en seksuele vorming en de rol van de school hierin.
2. betrekken van bestuur en/of MR;
3. besluit over aanschaf methode;
  - Als de school met *Wonderlijk gemaakt* gaat werken, ontvangt de school toegang tot het online portaal en alle materialen.
  - Betrokkenen worden geïnformeerd en er wordt een teamtraining gepland.
4. teamscholing;
5. ouderavond;
6. starten met de lessen.

Teamscholing

Leerkrachten van scholen volgen een gezamenlijke teamscholing van 3 uur (exclusief voorbereiding) om de lesmethode te leren kennen, zodat zij deze zelfstandig binnen de eigen school kunnen implementeren en ouders in dit proces kunnen betrekken. Ook scholen die al langer met *Wonderlijk gemaakt* werken kunnen een teamscholing aanvragen. De teamscholing wordt verzorgd door onderwijsadviseurs van Driestar onderwijsadvies en afgestemd op de behoefte van de school. .

Ouderbetrokkenheid

Wanneer op school voor het eerst met *Wonderlijk gemaakt* gewerkt wordt, adviseert Driestar onderwijsadvies dat de school ouders informeert over hoe en waarom *Wonderlijk gemaakt* gebruikt zal worden en wat de inhoud van de lessen is en om ouders toe te rusten voor hun eigen rol in relationele en

seksuele vorming thuis. Op deze manier kunnen ouders in het gezin goed aansluiten bij wat hun kind op school geleerd heeft en hier met hen over doorpraten. Hiermee beoogt *Wonderlijk gemaakt* de betrokkenheid van ouders en de openheid tussen ouders en hun kinderen te bevorderen. Veel scholen informeren ouders door middel van een ouderavond.

Als de ouderavond door onderwijsadviseurs van Driestar onderwijsadvies verzorgd wordt, dan komen de volgende onderwerpen aan bod:

- Bewustwording van het belang van relationele en seksuele vorming vanuit de maatschappij en vanuit christelijk perspectief.
- Bewustwording van de actuele opvoedvragen en uitdagingen met betrekking tot relationele en seksuele vorming.
- De rol van opvoeders en school in relationele en seksuele vorming.
- Ontwikkeling van kinderen.
- Welke informatie en onderwerpen passend bij de leeftijd zijn, met concrete voorbeelden.
- Concrete voorbeelden, tips en handvatten.

Wanneer *Wonderlijk gemaakt* al langer een plek heeft op de school, dan kunnen ouders op de hoogte gesteld worden van de lessen door informatie in de schoolgids of op een algemene introductieavond. Wel wordt scholen geadviseerd een ouderavond rond dit thema regelmatig terug te laten komen.

Voorbeeldbrieven voor ouders, met een overzicht van de lessen en thema's die per leerjaar aan de orde komen zijn te downloaden via het digitale portaal.

Uitvoering van de lessen

De methode is bestaat uit totaal 38 lessen van gemiddeld 45 min. In de groepen 1 t/m 6 zijn er 4 lessen per jaar. Voor de groepen 7 en 8 zijn er 7 lessen per jaar.

Iedere les bevat de volgende onderdelen: thema van de les, verwijzing naar de waarden en principes die in de les naar voren komen, kernzin van de les, instructies voor voorbereiding (zowel praktisch als inhoudelijk), doelstellingen van de les, lesinhoud (introductie activiteit, kennisoverdracht en verwerking, evaluatie), optionele extra onderdelen, achtergrondinformatie met literatuurverwijzingen, bijlages met werkbladen voor leerlingen.

De leerkracht leest de les vooraf door en bereidt de les zowel inhoudelijk (thema, doelstellingen, achtergrondinformatie etc.) als praktisch voor (materialen klaarleggen, PowerPointpresentatie klaarzetten, werkbladen printen etc.). De leerkracht kan hierbij extra onderdelen toevoegen om verdieping aan te brengen in de les. Ook kan de leerkracht op een later moment bepaalde onderdelen van de les of extra onderdelen in de klas aan de orde laten komen. Zo worden wordt de inhoud herhaald en kan er met behulp van de methode ingesprongen worden op actuele situaties.

Wanneer de leerkracht de les geeft kan hij / zij met de steekwoorden die in de kantlijn eenvoudig de lijn van de les erbij houden als geheugensteuntje. De inhoud van de lesonderdelen bevatten zowel instructies voor de leerkracht als voorbeeldzinnen die de leerkracht letterlijk kan gebruiken in het gesprek met leerlingen. De lessen worden ondersteund door afbeeldingen en korte teksten (zoals de kernzinnen, belangrijke termen) in een PowerPointpresentatie.

Aan het einde de les evalueert de leerkracht met de leerlingen de les en geeft hierbij aandacht aan vragen en emoties die de les oproepen kan hebben.

Evaluatie

Scholen wordt geadviseerd binnen het eigen team de ervaringen te delen. Vanuit Driestar onderwijsadvies vindt er om de 3 jaar een procesevaluatie plaats. Hierbij worden alle scholen aangeschreven die gebruik maken van *Wonderlijk gemaakt*. Op basis van procesevaluaties en ervaringen worden indien nodig de lessen aangepast.

2. Uitvoering

Materialen – max 200 woorden

Welke materialen zijn beschikbaar voor de uitvoering, werving en evaluatie van de interventie?

Werving

- Website *Wonderlijk gemaakt* en algemene website Driestar Educatief
- Kennismakingsdocument
- Proefpakket
- Overzicht van wijzigingen ten opzichte van de vorige versie.
- Nieuwsbrief Driestar onderwijsadvies aan PO-scholen

Uitvoering van de lessen

Digitaal portaal met inlog voor:

- Leshandleidingen
  - o Uitgewerkte lessen per leerjaar. Iedere les bevat de volgende onderdelen: thema van de les, verwijzing naar de waarden en principes die in de les naar voren komen, kernzin van de les, instructies voor voorbereiding (zowel praktisch als inhoudelijk), doelstellingen van de les, lesinhoud (introduktie activiteit, kennisoverdracht en verwerking, evaluatie), optionele extra onderdelen, achtergrondinformatie met literatuurverwijzingen, bijlages met werkbladen voor leerlingen.
  - o Achtergronddocumenten voor de leerkracht; Visie op relationele en seksuele vorming, Ontwikkeling van kinderen, Lesopbouw, verantwoording en kerndoelen, Grensoverschrijdend gedrag en misbruik voorkomen en signaleren, Voorbereiding van de lessen.
- PowerPointpresentaties voor iedere les, met afbeeldingen en ondersteunende tekst.
- Voorbeeldbrieven om ouders te informeren, met lesoverzicht van thema's en lesdoelen.
- De inhoud op het portaal kan worden aangepast en geactualiseerd.

Optioneel

- Het boek *Wonderlijk en waardevol – Dat ben jij!* (2020) sluit goed aan bij de methode en wordt aanbevolen aan ouders en scholen.

Evaluatie

- Eerder uitgevoerde procesevaluaties (2019, 2021).
- Online vragenlijsten voor leerkrachten, ouders en leerlingen ten behoeve van 3 jaarlijkse procesevaluatie.

Locatie en type organisatie – max 200 woorden

Waar kan de interventie uitgevoerd worden en welk(e) soort(en) organisatie(s) kan/kunnen de interventie uitvoeren?

De lesmethode *Wonderlijk gemaakt* kan uitgevoerd worden in de klassen/groepen van het primair onderwijs. De methode vormt een doorlopende leerlijn, waarbij de lesinhoud afgestemd is op het ontwikkelingsniveau van kinderen en gericht is op persoonsvorming vanuit waarden.

De lessen kunnen uitgevoerd worden in het klaslokaal. Voor de lessen kan gebruik gemaakt worden van PowerPointpresentaties. Het gebruik van een laptop/computer met projector of een digibord worden daarom aangeraden.

De leshandleidingen en eventuele teamscholing zijn voor alle leerkrachten van klassen/groepen van het primair onderwijs en leidinggevende (directie) en ondersteunende medewerkers (IB-er).

Opleiding en competenties van de uitvoerders – max 200 woorden

Wie zijn de uitvoerders en welke opleiding en competenties hebben zij nodig?

Gediplomeerde leerkrachten in het primair onderwijs voeren de interventie uit. Zij worden daarbij geacht te beschikken over basisvaardigheden behorend bij hun beroep, zoals communicatieve vaardigheden, groepsgesprekken kunnen leiden, emoties van kinderen herkennen, benoemen en kinderen hierin te begeleiden, kinderen uitdagen om hun mening te vormen en te uiten.

Daarnaast hebben leerkrachten beschikking over de docentenhandleiding en kunnen zij een teamscholing volgen om extra kennis en vaardigheden op te doen met betrekking tot relationele en seksuele vorming. In de handleiding en training komt onder andere aanbod welke rol zij als leerkracht spelen en kennis vaardigheden specifiek van belang zijn bij het geven van relationele en seksuele vorming. Hierbij komt onder andere aan de orde: het overwinnen van drempels / schroom, zelfreflectie (bewust zijn van eigen ervaringen, normen en waarden), uitvoeren en plannen van de lessen, reageren op vragen en onverwachte of ongewenste uitingen van leerlingen, het creëren en waarborgen van een goede en veilige sfeer in de klas, bespreekbaar maken van gevoelige thema's, het herkennen van en acteren op signalen van grensoverschrijdend gedrag, mishandeling en (seksueel) misbruik en het betrekken van ouders bij relationele en seksuele vorming.

Kwaliteitsbewaking – max 200 woorden *Hoe wordt de kwaliteit van de interventie bewaakt?*

De lesmethode voorziet de leerkracht van een gedetailleerde stap voor stap beschrijving met duidelijke instructies en voorbeeldzinnen. Op deze manier worden belangrijke thema's gewaarborgd in het lesprogramma en worden de lessen op uniforme wijze gegeven.

Driestar onderwijsadvies verzorgt teamscholingen en ouderavonden voor scholen die met de methode werken. Deze teamscholingen en voorlichtingen worden verzorgd door onderwijsadviseurs met een goede en actuele kennis van de methode, ontwikkeling van kinderen, relationele en seksuele vorming.

De eerste versie van *Wonderlijk gemaakt* is uitgekomen in 2010 en licht herzien in 2013. Op basis van de procesevaluatie van 2019 is de methode volledig herzien en geactualiseerd. In 2021 heeft een procesevaluatie plaats gevonden van de herziene methode. Op basis van deze evaluatie met 6 pilotscholen zijn de waardering en het gebruik van de methode in kaart gebracht en zijn nog een aantal kleine wijzigingen doorgevoerd. Driestar onderwijsadvies zal de methode en de teamscholing om de 3 jaar evalueren door middel van een procesevaluatie, waarbij alle gebruikers worden aangeschreven. Op basis van de input bij teamscholingen, procesevaluatie en actuele ontwikkelingen, wordt de methode indien nodig aangepast en geactualiseerd.

Randvoorwaarden – max 200 woorden

Wat zijn de organisatorische en contextuele randvoorwaarden voor een goede uitvoering van de interventie?

Organisatorische randvoorwaarden

Het is van groot belang dat er draagvlak is voor de interventie bij het bestuur/de directie, Medezeggenschapsraad, leerkrachten en ouders. Op scholen kan een beperkte openheid rondom thema's van seksualiteit zijn en kan een sterke mate van ongemak / schroom ervaren worden om over deze thema's in gesprek te gaan, hierin les te geven en ouders te betrekken. Het is dan van belang het implementatieproces zorgvuldig te doorlopen wordt en hierbij open te communiceren met alle betrokken partijen over het belang van relationele en seksuele vorming, de wettelijke kaders (kerndoelen) en de belangrijke rol van ouders en leerkrachten. Hierbij moet oog zijn voor de drempels die ervaren worden en/of vragen die er leven. Vanuit de ervaring van medewerkers blijkt keer op keer dat leerkrachten, door de lessen gewoon te geven, positieve ervaringen opdoen en bezwaren verminderen. In reactie op vragen of negatieve reacties van ouders lost een open gesprek over de meerwaarde van de lessen en inzicht in de ontwikkelingstaken van kinderen vaak veel op.

Contextuele randvoorwaarden

Seksuele voorlichting is verplicht voor het basisonderwijs en scholen behoren zorg te dragen voor een sociaal veilige school. Dit draagt bij aan de implementatie van de methode op scholen en andersom draagt de methode bij aan de kerndoelen en de sociale veiligheid op school.

Implementatie – max 200 woorden

Is er een systeem voor implementatie? Geef een samenvatting.

Via bestaande contacten met circa 400 scholen die de eerdere versie van de methode al gebruikten, wordt de huidige methode gepromoot. Ook worden scholen aangeschreven die eerder interesse hebben getoond voor de methode, door contact te zoeken via de website, informatie op te vragen via de website.

Op de school wordt een coördinator aangesteld die het proces van implementatie begeleidt. Zie ook 1.3 *Aanpak* voor de stappen die een school doorloopt bij de implementatie van de methode. Bij dit proces wordt uitdrukkelijk rekening gehouden met eventuele vragen of drempels die besturen, leerkrachten of ouders kunnen ervaren. Bij 2. *Randvoorwaarden* wordt hier uitvoeriger op ingegaan.

Status implementatie interventie

Voor de pilot in het voorjaar 2021 hebben drie scholen de methode aangeschaft en volledig geïmplementeerd. In de maanden april, mei en juni 2021 zijn de bestaande contacten en andere christelijke basisscholen geïnformeerd over de uitgave van de nieuwe versie via nieuwsbrieven en de website. In juni hebben 46 scholen zich gemeld voor de aanschaf van de nieuwe methode en 28 verzoeken voor informatie. De verwachting is dat meer bestaande gebruikers (totaal meer dan 400 scholen gebruiken een eerdere versie van *Wonderlijk gemaakt*) op korte of langere termijn de vernieuwde methode zullen aanschaffen.

Kosten – max 200 woorden

Wat zijn de kosten van de interventie? Benoem daarbij de personele (in aantallen uren) en de materiële kosten.

Materiele kosten

Wonderlijk gemaakt kan worden aangeschaft voor onderstaande tarieven. Ook staan de kosten voor teamscholing en ouderavond weergegeven. Bij de aanschaf van een licentie *Wonderlijk gemaakt* ontvangt de school digitale toegang tot alle lessen, PowerPointpresentaties en achtergronddocumenten via de website www.wonderlijkgemaakt.nl. Middels de jaarlijkse licentie blijft de school toegang houden tot de website, wordt de school betrokken bij tussentijdse evaluaties en ontvangt de school updates naar aanleiding van evaluaties of actuele ontwikkelingen.

Tarientabel <i>Wonderlijk gemaakt</i> (2021)					
Schoolomvang (aantal leerlingen)	Eerste aanschaf	Daarna jaarlijks	Totaal na 5 jaar	Team- scholing	Ouder- avond
0 tot 50	€ 595,00	€ 50,00	€ 795,00	€ 695,00	€ 495,00
50-100	€ 750,00	€ 75,00	€ 1.050,00	€ 695,00	€ 495,00
100-150	€ 995,00	€ 100,00	€ 1.395,00	€ 695,00	€ 495,00
150-200	€ 1.095,00	€ 125,00	€ 1.595,00	€ 695,00	€ 495,00
200-250	€ 1.195,00	€ 150,00	€ 1.795,00	€ 695,00	€ 495,00
250-300	€ 1.295,00	€ 175,00	€ 1.995,00	€ 695,00	€ 495,00
Vanaf 300	€ 1.395,00	€ 200,00	€ 2.195,00	€ 695,00	€ 495,00

Personele kosten (per leerkracht)

- Teamscholing en kennismaking met de methode: 3 uur per leerkracht
- Voorbereiding van de lessen: 2 uur (groep 1 t/m 6) of 4 uur (groep 7 en 8) per jaar per groep.
- Uitvoering van de lessen: 4 uur (groep 1 t/m 6) of 7 uur (groep 7 en 8) per jaar per groep.
- Evaluatie: 3 jaarlijkse procesevaluatie 1 uur per leerkracht.
- Eventueel: organiseren van een ouderavond, 2 uur.

- Coördineren (plannen van de lessen, informeren van collega's en ouders): 5 uur

3. Onderbouwing

Probleem – max 400 woorden

Voor welk probleem of (mogelijk) risico is de interventie ontwikkeld? Omschrijf aard, ernst, spreiding en gevolgen.

Om een gezonde relationele en seksuele vorming en weerbaarheid van kinderen te stimuleren, is het belangrijk om te weten welke factoren van invloed zijn op een zowel een gezonde als ongezonde ontwikkeling.

Wonderlijk gemaakt richt zich op de volgende problemen en risico's gerelateerd aan een ongezonde relationele en seksuele ontwikkeling van kinderen (Maris et al., 2020), die in de christelijke doelgroep (kunnen) spelen:

- onwetendheid en onjuiste, onvolledige of onbetrouwbare informatie over seksualiteit en relaties (incl. seksuele diversiteit)
- onvoldoende betrokkenheid / begeleiding van ouders
- laag zelfbeeld
- (seksueel) misbruik van kinderen
- grensoverschrijdend gedrag
- onvoldoende weerbaarheid (eigen emoties, wensen en grenzen herkennen, verwoorden en bewaken)
- beperkte impulscontrole
- onbedoelde tienerzwangerschappen
- SOA's
- ongezonde, ongelijkwaardige relaties
- discriminatie en/of agressie vanwege seksuele voorkeur
- seksueel risicogedrag (online en offline)
- geslotenheid / weinig open communicatie

Niet alle kinderen krijgen goede, betrouwbare informatie van hun ouders over seksualiteit en relaties wanneer zij daar aan toe zijn, terwijl kinderen wel het liefst met hun ouders over deze thema's zouden praten. Ongeveer de helft van de 9-12 jarigen praat niet met hun ouders over relaties en seksualiteit. Ook zijn er verschillen in wat de ouder denkt dat het kind bezighoudt en doet en wat het kind aangeeft (De Graaf, 2016).

Veel problemen en risico's zijn gerelateerd en/of onderliggend aan andere problemen. Zo blijkt bijvoorbeeld dat onwetendheid en onjuiste informatie over seksualiteit en relaties, (seksueel) misbruik van kinderen, laag zelfbeeld, grensoverschrijdend gedrag (zowel onvoldoende respect voor de grenzen van een ander als onvoldoende weerbaarheid) vaak gerelateerd/onderliggend zijn voor (onbedoelde) tienerzwangerschappen (Cense & Dalmijn, 2016). Ook blijkt dat jeugdigen die ervaring hebben met grensoverschrijdend gedrag een hoger risico lopen op meermaals seksueel overschrijdend gedrag meemaken, zelf seksueel overschrijdend gedrag te vertonen, soa/hiv besmetting, zwangerschap, onveilige seks en ongelijkwaardige partnerrelaties (Maris et al., 2020).

Niet voor alle risico's die Maris et al. (2020) benoemen zijn data beschikbaar specifiek voor de doelgroep. De ervaring leert de zelfde risico's bij de doelgroep spelen. Met betrekking tot een aantal specifieke risico's lijken christelijke jongeren zelfs grotere risico's te lopen. Zo blijkt uit Rutgers onderzoek seks onder je 25ste dat 'zeer christelijke jongeren' (jongeren die geloof heel belangrijk vinden) relatief minder kennis hebben over seks, soa's en anticonceptie, ze beschermen zich minder goed tegen zwangerschap bij de eerste geslachtsgemeenschap. Ze hebben vaker dan andere jongeren een negatieve attitude hebben t.o.v. homoseksualiteit en gender non-conformiteit. 'Zeer christelijke meisjes' praten minder met hun ouders en vrienden over seksualiteit.

Oorzaken – max 400 woorden

Welke factoren veroorzaken het probleem of (mogelijk) risico?

Klik hier als u tekst wilt invoeren.

Let op: dit onderdeel hoeft niet ingevuld te worden voor erkenning op niveau 'Goed beschreven'.

Aan te pakken factoren – max 200 woorden

Welke factoren pakt de interventie aan en welke onder 1.2 benoemde (sub)doelen horen daarbij?

Klik hier als u tekst wilt invoeren.

Let op: dit onderdeel hoeft niet ingevuld te worden voor erkenning op niveau 'Goed beschreven'.

Verantwoording – max 1000 woorden

Maak aannemelijk dat met deze aanpak ook daadwerkelijk de doelen bij deze doelgroep bereikt kunnen worden.

Klik hier als u tekst wilt invoeren.

Let op: dit onderdeel hoeft niet ingevuld te worden voor erkenning op niveau 'Goed beschreven'.

4. Onderzoek

4.1 Onderzoek naar de uitvoering – max 600 woorden

Wat is op basis van het beschikbare onderzoek bekend over de uitvoering van de interventie?

Beschrijf kort welke onderzoeken zijn gedaan en wat daarvan de uitkomsten waren. Stuur bij het indienen van het werkblad de volledige publicatie van ieder genoemd onderzoek mee.

Beschrijf per onderzoek:

- a) De titel, auteurs, organisatie en jaar van uitgave (indien gepubliceerd)
- b) Het type onderzoek, de onderzoeksmethode en de omvang van het onderzoek
- c) Een samenvatting van de meest relevante uitkomsten met betrekking tot inzicht in de mate waarin activiteiten zijn uitgevoerd volgens plan, het bereik van de interventie, de waardering en ervaring van de uitvoerders en doelgroep, succes- en faalfactoren, en -indien beschikbaar- de uitvoerbaarheid, de randvoorwaarden en de omgevingsvariabelen.

Veenstra-van Pruissen, A. (2020). *Wonderlijk gemaakt*. Evaluatie door leerkrachten die de methode gebruiken. Gouda: Driestar onderwijsadvies.

De procesevaluatie (najaar 2019) had als doel de methode te evalueren met het oog op het verbeteren en bijstellen van het materiaal. In totaal hebben 425 leerkrachten, afkomstig van 139 scholen die *Wonderlijk gemaakt* gebruiken de online enquête ingevuld.

Van degenen die deze teamscholing hebben gevolgd, waardeert ruim 40% deze scholing als zeer nuttig en nog eens 35 % als redelijk nuttig.

De respondenten geven aan dat zij als leerkracht goed uit de voeten kunnen met de methode en zijn gemiddeld genomen tevreden over de lessen en dat de methode hen helpt om te werken aan de doelstellingen. Respondenten schatten in dat de methode een positief effect heeft op de ontwikkeling van de leerlingen.

Volgens de respondenten kan het overgrote deel van de lessen gehandhaafd blijven. Er worden veranderingen/verbeteringen voorgesteld; met name m.b.t. het actualiseren van de methode, digitaliseren van materiaal en aansluiting bij de belevingswereld van leerlingen.

Nagenoeg alle scholen betrekken de ouders bij de lessen. De scholen zetten zich in om ouders te betrekken op verschillende manieren. De meerderheid geeft aan dat zij van ouders geen reactie krijgen naar aanleiding van de lessen. Ouders die wel reageren zijn overwegend positief.

Veenstra-van Pruissen, A. (2020). *Wonderlijk gemaakt*. Onderzoek naar behoeften van gebruikers t.a.v. online voorzieningen bij de methode. Gouda: Driestar onderwijsadvies.

Naar aanleiding van de procesevaluatie is een online enquête uitgevoerd onder gebruikers (323 respondenten) om in kaart te brengen wat de behoefte van gebruikers is ten aanzien van online voorzieningen. De meeste respondenten gaven de voorkeur aan complete lessen, die zij gemakkelijk aan kunnen passen. Hierbij wordt bij voorkeur een PowerPointpresentatie gebruikt met afbeeldingen en filmpjes, waarbij het mogelijk is zelf eenvoudige aanpassingen te doen. Ongeveer de helft van de respondenten wil graag werkbladen voor leerlingen.

Veenstra-van Pruissen, A. (2021). *Procesevaluatie volledig herziene methode 2021*. Gouda: Driestar onderwijsadvies

De procesevaluatie is (voorjaar 2021) om inzicht te verkrijgen in de waardering voor de herziene methode en in mogelijke verbeterpunten. De online vragenlijst is uitgezet onder leerkrachten van 6 pilot scholen, kort op de uitvoering. De respons is daarom beperkt, maar heeft bruikbare input geleverd. In totaal hebben 28 leerkrachten, 14 ouders (waarvan 12 ook voor hun kind in groep 1-4) en 66 leerlingen uit groep 5-8 de vragenlijst ingevuld.

Leerkrachten geven een hoge waardering voor de teamscholing en geven aan dat deze ook nuttig was voor hun onderwijspraktijk. Alle scholen en/of leerkrachten hebben op de een of andere wijze vorm gegeven aan ouderbetrokkenheid. De herziene methode wordt hoog gewaardeerd. Leerkrachten zijn tevreden over de lessen en lesbeschrijvingen. Ten aanzien het aantal lesdoelen, de aansluiting van een aantal onderwerpen en de variëteit in verwerkingsvormen worden voor een aantal groepen verbeter suggesties voorgesteld.

Over het algemeen zijn de leerlingen positief over de lessen *Wonderlijk gemaakt*. Het merendeel van de ouders van leerlingen in groep 1-4 schat in dat hun kind de lessen leuk en interessant vond en dat hun kind nieuwe dingen heeft geleerd. Leerlingen van groep 6 en 7 waarderen de lessen met een respectievelijk een 8,27 en 8,25. De leerlingen van groep 8, die lessen van groep 7 hebben gevolgd en een enkele les van groep 8 geven gemiddeld een 6,30, waarbij de spreiding van de gegeven cijfers groot is. De leerlingen lijken de lessen verschillend te beleven.

Het merendeel van de ouders geeft aan dat de lessen op school hen helpen om thuis in gesprek te gaan, dat seksuele en relationele vorming op school een aanvulling is op de opvoeding thuis en dat de lesoverzichten een duidelijk beeld geven wat er op school besproken wordt.

4.2 Onderzoek naar de behaalde effecten – max 600 woorden

Wat is op basis van het beschikbare onderzoek bekend over de behaalde effecten met de interventie?

Beschrijf kort welke onderzoeken zijn gedaan en wat daarvan de uitkomsten waren. Stuur bij het indienen van het werkblad de volledige publicatie van iedere genoemde studie mee.

Beschrijf per onderzoek:

- a) De titel, auteurs, organisatie en jaar van uitgave
- b) Het type onderzoek, de meetinstrumenten en de omvang van het onderzoek
- c) Een samenvatting van de meest relevante uitkomsten met betrekking tot het bereik van de interventie, de gevonden effecten en -indien beschikbaar- de door de doelgroep ervaren effectiviteit en de mate waarin de veronderstelde werkzame elementen daadwerkelijk zijn uitgevoerd.

Klik hier als u tekst wilt invoeren.

Let op: dit onderdeel (4.2) hoeft niet ingevuld te worden voor erkenning op de niveaus 'Goed beschreven' en 'Goed onderbouwd'.

5. Samenvatting Werkzame elementen

Wat zijn de werkzame elementen van deze interventie waardoor de gestelde doelen bij de doelgroep gerealiseerd worden? Geef een puntsgewijs overzicht van de belangrijkste werkzame elementen van de interventie. Denk daarbij aan inhoudelijke en praktische elementen.

Max 250 woorden

Klik hier als u tekst wilt invoeren.

Let op: dit onderdeel hoeft niet ingevuld te worden voor erkenning op niveau 'Goed beschreven'.

6. Aangehaalde literatuur

Maak een alfabetische lijst van alle in deze beschrijving aangehaalde literatuur en gebruik hiervoor de APA-normen (variant met kleine letters, zie aanwijzingen in de handleiding).

Bron, J. en M. van der Hoeven (2015). *Seksualiteit en seksuele diversiteit in de kerndoelen. Een leerplanvoorstel en voorbeeldlesmateriaal*. Enschede: SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling).

Cense, M en E. Dalmijn (2016). *In één klap volwassen. Over tienerzwangerschap*. Utrecht: Rutgers Kenniscentrum

Gouwe-Dingemanse, P.M. van der (2020). *Wonderlijk en waardevol - Dat ben jij!* Apeldoorn: Uitgeverij de Banier.

Graaf, H. de (2016). *Resultaten onderzoek Rutgers i.s.m. het NOS Jeugdjournaal 2016*. Utrecht: Rutgers Kenniscentrum

Maris, S., R. Vink, J. Deurloo, B. Oud, G. de Lijster-van Kampen, A. Kuyper (2020). *Richtlijn Seksuele ontwikkeling voor jeugdhulp en jeugdbescherming*.

Rutgers, (2016). *Richtlijn seksuele en relationele vorming*. Utrecht: Rutgers Kenniscentrum seksualiteit.

WHO en BZgA. (2010). *Richtlijnen voor seksuele en relationele vorming in Europa*. 2010: WHO Europese Afdeling en Bundeszentrale für gesundheitliche Aufklärung (BZgA).

Inspectie van het Onderwijs (2020). *Factsheet meldingen vertrouwensinspecteurs over de sectoren PO, VO, SO, MBO en HO over schooljaar 2018/2019*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

7. Praktijkvoorbeeld

Beschrijf, indien beschikbaar, in max. 600 woorden een praktijkvoorbeeld van de uitvoering van de interventie: hoe was de situatie voor, tijdens en na de interventie?

Een leerkracht van een van de pilotscholen deelt zijn ervaring met de nieuwe versie van *Wonderlijk gemaakt* bij groep 7 en 8. De school maakte al gebruik van de voorgaande versie van *Wonderlijk gemaakt*.

“Een aantal lessen bleef mij bij vanwege de reacties en gesprekken die op gang kwamen tijdens en n.a.v. de lessen. Hiermee wil ik meteen een sterk punt aanstippen van deze versie: het is compact en concreet voor kinderen. Het komt dichtbij in hun belevingswereld en ze kunnen dat daardoor prima plaatsen in hun eigen ervaringen.”

“Les 7 uit groep 7 gaat over seksueel misbruik. Een heftig onderwerp. Gelukkig kwamen er geen persoonlijke negatieve ervaringen boven. De kinderen linkten seksueel misbruik wel met de actualiteit in de groepsgesprekken: seksueel misbruik in kerken, het gezin in Drenthe dat jarenlang gedwongen werd afgesloten te leven van de buitenwereld. Maar ook kwamen ze met ‘sexting’. Veel kinderen hadden daar al wel van gehoord. Ze hebben allemaal een mobiel en vaak ook meerdere social media-accounts. Ze zagen en herkenden de gevaren en konden daardoor ook zelf met oplossingen in preventieve zin komen. Dit was een goed voorbeeld van een onderwerp dat: compact – concreet – aansluit bij de belevingswereld. Een sterk punt van deze versie *Wonderlijk gemaakt* is de zogenaamde ‘cirkel van 4’. In het bovenstaande voorbeeld kwam het thema weerbaarheid goed naar voren vanuit de les, maar ook vanuit de kinderen door hoe de les in elkaar zat. Fijn!”

“Een les waarin een goed klassengesprek ontstond was les 2 van groep 8 (identiteit en intimiteit). Met name duurzame relaties vonden ze fijn om dat eens goed uitgelegd te krijgen. Het stukje duurzaamheid kenden ze wel via media over het milieu, maar legden door de les ook linken naar duurzame relaties (familie, vriendschappen, liefdesrelatie, huwelijk). Het christelijk-bijbels perspectief was voor hen nu duidelijk. Ook werd hun blik verbreed over genderidentiteit. Ze wisten al wel veel via media over de actualiteit. Een aantal herkenden wel via verhalen van bekenden zoektochten naar genderidentiteit, zonder daar meteen een oordeel over te hebben. Woorden als ‘meer respect’ en ‘meer begrip’ werden meerdere keren genoemd. Kinderen gaven ook aan dat ze wel eens wat horen via jeugdjournaal of social-media, maar dat dit meestal niet echt respectvol is. En daardoor weten ze eigenlijk nog niet wat ze er zelf van moeten gaan vinden. Deze lessen, met de gespreksstof vanuit de lesdoelen, waren daarom echt helpend om duidelijker beeld te krijgen. Veel kinderen vonden het gesprek helpen om beter een mening te vormen of bij te stellen.”

“Eind groep 8 zie je echt de pubers in wording, zo ook in mijn klas. Het zoeken naar je ‘zelfbeeld’ was dan ook heel herkenbaar voor veruit de meesten van de groep. Omdat het onderwerp vanuit de lesdoelen lekker compact wordt gehouden, werd het onderwerp ook niet groter gemaakt dan het soms is. Vanuit de wereld om hen heen horen ze wel van alles, wat bleek uit het maken van een woordveld op het bord. Maar echt iets kunnen plaatsen is dan toch moeilijk. Het werd zo snel overzichtelijk, minder groot en spannend. Dat maakt dat deze les ook het groepsgesprek open gooide en mede zorgde voor een veilige sfeer om je reactie te geven en je verhaal te doen of juist gewoon lekker te luisteren.”

“Verder heb ik van de collega’s die ook les hebben gegeven in groep 7 en 8 louter positieve reacties teruggekregen over de lesopzet, opbouw, lesmodel en de mogelijkheid om compact te blijven maar tegelijkertijd genoeg mogelijkheden om uit te wijken door de ruime achtergrondinfo.”

